

Ольга Колич

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
теорії та філософії права, конституційного та міжнародного права,
Kolycholha@i.ua,
ORCID ID: 0000-0002-6772-4877,
Researcher ID V-9745-2017

ЗАКОНОТВОРЧІСТЬ: ФІЛОСОФСЬКО-СОЦІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

<http://doi.org/10.23939/law2021.31.079>

© Колич О., 2021

Проаналізовано поняття правотворчості як складної сукупності різноманітних елементів (реалізації державної волі і правової норми; санкціонування державою норм поведінки людей; безпосереднє формування нових норм компетентними правотворчими органами). Зазначено, що сучасне розуміння правотворчості ґрунтується на ідеях тождності та розмежування права і закону. Ці ідеї можна умовно поділити на три напрями: природно-правовий, позитивно-правовий, юридико-соціологічний. Позитивісти розуміють право як продукт держави, прихильники природно-правової концепції – як форму правосвідомості, як універсальний регулятор, основою якого є система єдиних нормативно-ціннісних принципів, які існують у суспільстві та природі та які слугують критерієм справедливості та юридичного права; представники соціологічного підходу вважають, що існування права можливе, але не у формі простих текстів закону, які діють без усвідомлення, а також не як правові знання та уявлення, які різноманітні та недостатньо дієві, а як порядок суспільних відносин у поведінці людей та їхніх діяч. Зазначено, що найповніше розкрити сутність права та законотворчості можна, поєднавши соціологічний та природно-правовий підходи. Норми позитивного права повинні слугувати інструментом забезпечення норм природного права, які коригуються суспільними реаліями. Акцентовано на тому, що сучасний період розвитку України характеризується пошуком ефективних моделей будівництва правової держави, що вимагає залучення нового стилю науково-правового мислення, яким повинен стати філософсько-соціологічний підхід. Хоча право є соціальним явищем, воно не може не мати природної основи. Наслідком неадекватного відображення природного права у позитивному стануть спотворення права, деформація його сутності та призначення. Наголошено, що перед законодавцем постає завдання – якнайповніше закріпити норми природного права у позитивному відповідно до реалій конкретно-історичного етапу розвитку суспільства. Тобто право кожної держави визначається також його правовою та соціальною культурою. Відомо, що наскільки високим є рівень соціальної та правової культури у певній державі, настільки розвинене право.

Ключові слова: законотворчість; природне право; філософсько-соціологічний підхід.

Постановка проблеми. Процес творення норм права є надзвичайно важливим етапом розбудови правової держави і громадянського суспільства. Особлива увага до законотворчого процесу пояснюється тим, що вироблення, прийняття, зміна чи скасування тих чи інших нормативно-правових актів прямо впливають на стан закріплення, реалізації та захисту прав людини і громадянина, на розвиток держави і суспільства загалом. Законодавець у своїй діяльності, окрім досконалої законодавчої техніки, повинен враховувати загальноправові цінності (філософський аспект) та реалії розвитку суспільства і його потреби (соціологічний аспект). Тому, з огляду на сучасний цивілізаційний розвиток держави і права, вважаємо, що необхідно поглибити філософсько-соціологічні дослідження законотворчого процесу з метою його подальшого наближення до природно-правових ідеалів та тенденцій успішного розвитку суспільства.

Аналіз дослідження проблеми. Деякі аспекти філософсько-соціологічного осмислення законотворчості висвітлено у працях теоретиків права: В. Копейчикова, П. Рабіновича; філософів права О. Балинської, Т. Гарасиміва, О. Грищук, О. Костенко, О. Лейст, Г. Мальцева, С. Сливки; а також у соціологічно-правових дослідженнях Є. Ерліха, Р. Іванюка, В. Лапаєвої, І. Настасяк.

Мета статті – здійснити характеристику законотворчої діяльності з позицій філософії права та соціології права.

Виклад основного матеріалу. Під правотворчістю розуміють соціальну державну та суспільну, громадську діяльність, у результаті якої створюється, підтримується і розвивається система законодавчих актів та інших правових норм. Процес правотворчості є складним та багатограним, юридико-соціальним та детермінованим взаємодією об'єктивно-суб'єктивних факторів, зокрема економічних, політичних, правових, екологічних тощо.

Правотворча (законодавча) діяльність – складна сукупність різноманітних елементів: реалізація державної волі та правової норми; санкціонування державою норм поведінки людей; безпосереднє формування нових норм компетентними правотворчими органами [7, с. 102].

Сучасне розуміння правотворчості ґрунтується на ідеях тотожності та розмежування права і закону. Ці ідеї можна умовно поділити на три напрями: природно-правовий, позитивно-правовий, юридико-соціологічний [6, с. 83].

Прихильники позитивно-правової концепції праворозуміння під правом розуміють продукт держави, тобто наказ офіційної влади, формальне джерело позитивного права (закон, указ, постанова тощо) [4, с. 24–25]. Така інтерпретація базується на легістському ототожненні права та закону. Право розуміють як систему норм, які викладені у законах та нормативно-правових актах. Відповідно, за такого розуміння права, правотворчість розглядається як форма владної діяльності уповноважених державних органів, спрямованої на утворення, зміну та скасування нормативно-правових актів, за допомогою яких у чинній юридичній системі запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [1, с. 161].

Із позиції природно-правової концепції право – це не тільки закон, але і форма правосвідомості, осмислена суспільством система понять про загальнообов'язкові норми, заборони, права, обов'язки, умови їх виникнення та реалізації, порядок та форми захисту [5, с. 263–269]. Тобто природне право невід'ємне від форм буття людини, для нього характерна органічна поєднаність із суспільними відносинами. Такий підхід до права пояснює його як явище, що регулює відносини між людьми, координує їх, задовольняє потреби та інтереси. Природно-правова доктрина розглядає право як універсальний регулятор, основою якого є система єдиних нормативно-ціннісних принципів, які існують у суспільстві та природі та які слугують критерієм справедливості та юридичного права. Норми природного права похідні від природного порядку речей, світобудови та природи людини як невід'ємної частини світобудови [8, с. 89]. Природне право формується із сутності людини. Його

формування пов'язане із діяльністю, яка спрямована на впорядкування відносин між людьми, їх соціальних вчинків. Воно жодною мірою не відкидає вітальні та соціальні компоненти, проте вони є суттєвими тільки тоді, коли визначають структуру, зміст і спрямованість духовного діяння особи.

Природне право охоплює не лише особистісні, суб'єктивні складові, але також і об'єктивні способи життєдіяльності, які необхідні для нормального існування суспільства, держави, особи. Прогресивний розвиток суспільства можливий тоді, коли людина формує у своїй свідомості ідеальну модель права і намагається відповідати їй. До того ж формування такої моделі не повинно здійснюватися лише з урахуванням позитивного права. Ідеалізація права у правосвідомості конкретної особи повинна відбуватися з урахуванням абсолютних цінностей та ідеалів, а не виключно з позицій позитивного права чи особистих егоїстичних інтересів.

Мету права можна визначити як забезпечення життєвих завдань (інтересів) окремої людини і суспільства загалом, і, як наслідок, забезпечення справедливості [8, с. 90]. Необхідно зауважити, що норми позитивного права з часом застарівають, потребують змін та доповнень, деякі закони взагалі не працюють (так звані "мертві закони"), інші втрачають актуальність й через це відмирають. Право повинно сформувати ту основу, завдяки якій окремий індивід та суспільство загалом зможуть виконувати свої моральні завдання.

Природне право набуває особливого значення у множині аспектів, зокрема: як форма відображення потреб та інтересів людини; як справедливий засіб упорядкування суспільних відносин; як спосіб захисту внутрішньої та зовнішньої природи людини; як засіб дотримання формальної рівності; як форма об'єктивації соціальних якостей людини; як правовий ідеал та духовне виправдання юридичного права; як критика діючого позитивного права з позицій природного права; як основа позитивного права; як незмінні норми права, які протиставляються змінним юридичним нормам; як гуманізація правопорядку та відображення цінності людини.

Представники соціологічного підходу вважають, що існування права можливе, але не у формі простих текстів закону, які діють без усвідомлення, а також не як правові знання та уявлення, які різноманітні та недостатньо дієві, проте як порядок суспільних відносин у поведінці людей та їхніх діях. На такому розумінні базуються юридико-соціологічні концепції права, з огляду на які поняття правотворчості має зовсім інший зміст. Право, як об'єктивне соціальне явище, не є продуктом державної волі [2, с. 182]. Як зазначав Є. Ерліх: "центр ваги розвитку права в наш час, як і в усі інші часи, знаходиться не в законодавстві, не в юриспруденції чи судочинстві, а в самому суспільстві" [10].

На нашу думку, найповніше розкрити сутність права та правотворчості можна, поєднавши соціологічний та природно-правовий підходи. В основі теоретичних уявлень про причини існування права повинно бути розуміння закономірностей його існування, існування природи та суспільства, шляхів розвитку останнього, умов існування людини, формування її потреб, реалізації інтересів, особливостей мислення, прояву людини у соціальних спільнотах [8, с. 91]. Біосоціодуховна сутність людини, її свідомість та правосвідомість, а також соціальна дійсність є сполучним елементом для усіх вищезазначених явищ. Природне право пов'язане із буттям людини у суспільстві, вони нерозривні та еволюціонують разом у ході історичного розвитку. Відповідно до розвитку суспільства змінюються певні аспекти тлумачення природно-правових норм. Усі без винятку природні права розвиваються разом із розвитком суспільства. Зміст природно-правових норм постійно розширюється, разом із розширенням антропологічних уявлень про право на життя, спілкування, продовження роду, на особисту гідність тощо. Обсяг кожної природно-правової норми постійно поповнюється відповідно до реалій суспільного життя, потреб особи та її запитів стосовно повноцінної реалізації того чи іншого права. Таке розширення змісту природно-правових норм пов'язане із цивілізаційним розвитком та прогресом і спрямоване на гуманізацію та вдосконалення позитивного права.

Не заперечуючи ролі норм позитивного права, зауважимо, що саме вони повинні слугувати інструментом забезпечення норм природного права, які коригуються суспільними реаліями. Цей

складний процес виявлення, усвідомлення, закріплення та охорони актуальних та необхідних для суспільства норм природного права повинен здійснюватися у законотворчості. Природне право ґрунтується на сутності людини. Сутність людини нерозривно пов'язана із суспільством, у якому особа існує. Тому закони повинні відповідати духу права, загальнолюдським цінностям, моралі. Хоча така повна відповідність видається утопічною, все ж держава повинна прагнути максимально забезпечувати природні права людини і постійно вдосконалювати цей процес.

Метафізичність природного права орієнтує соціального індивіда діяти відповідно до розумної волі, а не бути ретранслятором системи правих норм, які можуть суперечити її розуму та свідомості. Право існує насамперед не “поза” людиною, а “всередині”, як імперативний корелят, зорієнтований у напрямі ідеалів “належного бути”, а лише потім як система інтерсуб’єктивних відносин, описаних у поняттях “закон”, “правопорядок” тощо.

Акцент на соціальній складовій природного права робить П. Рабінович. Він вважає, що це явище, яке виникає незалежно від держави, має загальносоціальну сутність і є загальносоціальним феноменом. Тому природне (загальносоціальне) право – це можливості учасників суспільного життя, які об’єктивно зумовлені рівнем розвитку суспільства і мають бути загальними та рівними для всіх однойменних суб’єктів. Залежно від виду носіїв цих можливостей, дослідник розрізняє права людини, права соціальних спільнот та права людства [9, с. 9]. Природне право, як і всі без винятку соціальні інститути, існують не самі для себе, а орієнтуються на людину, функціонують задля обслуговування її потреб, інтересів, забезпечення належного рівня буття.

Право та суспільство окреслені та визначені передусім сутністю людини, особливостями її вітального, соціального та духовного буття. Суспільство чинить вплив на людину, однак такою ж мірою і людина впливає на суспільство і право. Тому для правильного розуміння сутності права потрібно дивитися на нього через призму сутнісних особливостей людської сутності [8, с. 98]. З огляду на вищевказане, використання природно-соціологічного підходу до правотворчості є ефективним та необхідним засобом оптимізації державно-правових перетворень, подальшого вдосконалення соціально-економічних і юридичних механізмів управління суспільством.

Сучасний період розвитку України характеризується пошуком ефективних моделей будівництва правової держави, що потребує залучення нового стилю науково-правового мислення, яким повинен стати філософсько-соціологічний підхід.

Правотворча діяльність повинна бути фактором, від якого значною мірою залежить формування громадянського суспільства і побудова демократичної, соціально орієнтованої правової держави з ринковою економікою. Тому надзвичайно важливим видається пошук відповіді на запитання: “Право – це витвір природи чи людей? А якщо того й іншого, то яка роль природи і яка роль людей у творенні права?” [3, с. 98]. У контексті відповіді на питання треба зауважити, що все суще у світі – це і є Природа у різноманітних формах прояву. Тому існують норми природного права, які спільні для всього сущого і поширюються на фізичну, біологічну та соціальну форми природи. Тому можемо констатувати, що соціальні явища також є природними, і виникають вони унаслідок розвитку фізичної та біологічної форм, які за суттю є нижчими за соціальну форму.

Як слушно зауважує О. Костенко, соціальні явища потрібно розглядати як такі, що існують так само за законами природи, як і біологічні чи фізичні. Це означає, зокрема, що воля і свідомість утворюються в людей не для того, щоб жити поза законами природи, а, навпаки, для того, щоб жити у злагоді із ними [3, с. 99]. Саме тому, створюючи норми позитивного права, необхідно орієнтуватися на соціальну доктрину, яка ґрунтується на природному праві й цілком йому відповідає. Законодавчі норми, які прийняті з добрими намірами, проте суперечать законам природи, неодмінно матимуть негативні наслідки, масштаби яких можуть бути доволі різними, проте неминучими.

Хоча право є соціальним явищем, воно не може не мати природної основи. У процесі законотворчості природний фактор відіграє ту роль, що він створює норми, які ми називаємо “законами природи”, а людський фактор відіграє ту роль, що люди називають “законами природи” соціальної форми, яку ми називаємо “законодавством”, або “нормативно-правовими актами” [3, с. 101]. Упов-

новажений орган держави повинен надавати законам природи форму позитивного права, яке приводитимуть у дію окремі особистості та суспільні групи. Людина не виступає творцем права загалом, проте вона творить законодавство і правову практику, тобто позитивне право, яке у єдності з природним аспектом утворює феномен права. Таке розуміння людського фактора у процесі законотворення запобігає як применшенню цієї ролі, так і її перебільшенню, тобто дає змогу уникнути як правового нігілізму, так і правового волюнтаризму. Позитивне право та правова практика повинні еволюціонувати, розвиватися та вдосконалюватися так, щоб найповніше втілювати, охороняти та захищати закони природного права.

Позитивне право формується свідомістю та волею людей, і вони задіюють його. Тобто законодавство – це інструмент, який працює тоді, коли його застосовують люди. В такому разі вирішальне значення має соціальна культура, яка розглядається як міра узгодженості свідомості та волі людини із законами соціальної природи.

Неадекватність відображення природного права у позитивному призведе до спотворення права, деформації його сутності та призначення. Перед законодавцем постає завдання якнайповніше закріпити норми природного права у позитивному відповідно до реалій конкретно-історичного етапу розвитку суспільства. Тобто право кожної держави визначається також його правовою та соціальною культурою. Наскільки високим є рівень соціальної та правової культури у певній державі, настільки розвинене право.

Правова доктрина є однією із форм існування соціальної культури. За умови відсутності правової доктрини неможливо створити належне законодавство та ефективно застосовувати його на практиці, адже вона дає змогу пізнати закони природи, на яких повинно базуватись право. Найкращим законодавцем є той, хто користується найкращою правовою доктриною. Так само той, хто користується найдосконалішою правовою доктриною, найналежніше застосовує законодавство, прийняте в державі, тобто створює найкращу правову практику.

Висновки. Для розуміння законотворчості в сучасній науці використовують три напрями: природно-правовий, позитивно-правовий, юридико-соціологічний. Найповніше сутність законотворчості можна розкрити, поєднавши природно-правовий та соціологічний підходи.

1. Прихильники позитивно-правової концепції вважають, що право – це не тільки закон, але і певна норма свідомості. Природне право невід’ємне від буття людини, і для нього характерна органічна поєднаність із суспільними відносинами.

2. Для розкриття глибинної суті та змісту законотворчості необхідно поєднати природно-правовий та соціологічний підходи. Позитивне право повинно слугувати інструментом забезпечення норм природного права, які коригуються суспільними реаліями. Природне право, як і всі без винятку соціальні інститути, існує не само для себе, а орієнтується на людину, функціонує задля обслуговування її потреб, інтересів, забезпечення належного рівня буття. Тому використання природно-соціологічного підходу до законотворчості є ефективним та необхідним засобом оптимізації державно-правових перетворень, подальшого вдосконалення соціально-економічних і юридичних механізмів управління суспільством.

3. Створюючи норми позитивного права, необхідно орієнтуватися на соціальну доктрину, яка ґрунтується на природному праві й цілком йому відповідає. Людина не є творцем права загалом, проте вона творить законодавство і правову практику, тобто позитивне право, яке у єдності з природним аспектом утворює феномен права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Загальна теорія держави і права. (1998). За ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер. 320 с.
2. Іванюк Р. В. (2003). Специфіка юридико-соціологічних чинників в правотворчому процесі. *Проблеми філософії права*. Т. 1. С. 182–183.

3. Костенко О. М. (2006–2007). Соціологічний натуралізм як методологічний принцип філософії права. *Проблеми філософії права*. Т. IV–V. С. 98–106.
4. Лапаева В. В. (2000). Социология прав / под ред. В. С. Нерсисянца. Москва: Норма. С. 24–25.
5. Лейст О. Э. (2002). Сущность права. *Проблеми теорії и філософії права*. Москва: ИКД “Зерцало-М”. С. 263–269.
6. Мальцев Г. В. (1999). Понимание права. Подходы и проблемы. Москва. 419 с.
7. Настасяк І. Ю. (2008). Соціологія права: навч. посіб. Львів. 196 с.
8. Сливка С. С., Гришук О. В., Гарасимів Т. З. та ін. Проблеми правосвідомості особи: навч. посіб. (2010) / за ред. О. М. Балинської. Львів: ЛьвДУВС. 508 с.
9. Рабинович П. М. (2001). Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. вид. 5-те, зі змінами: Київ: Атіка. 176 с.
10. Ehrlich E. (1913). *Grundiegunug der Soziologie des Rechts*. Munchen und Leipzig. Vorrede. 302 p.

REFERENCES

1. *Zahalna teoriia derzhavy i prava* (1998). [General Theory of State and Law]. Za red. V. V. Kopieichykova. К.: Yurinkom inter, 320 p.
2. Ivaniuk R. V. (2003). *Spetsyfika yurydyko-sotsiolohichnykh chynnykiv v pravotvorchomu protsesi* [Specifics of Legal and Sociological Factors in the Law-Making Process]. *Problemy filosofii prava*, Т. 1, pp. 182–183.
3. Kostenko O. M. (2006–2007). *Sotsiolohichniy naturalizm yak metodolohichniy pryntsyp filosofii prava* [Sociological Naturalism as a Methodological Principle of Philosophy of Law]. *Problemy filosofii prava*, Т. IV–V, pp. 98–106.
4. Lapaeva V.V. (2000). *Sotsyolohiya prava* [Sociology of Law] / pod red. V. S. Nersesiantsa. Moskva: Norma, pp. 24–25.
5. Leist O. Э. (2002). *Sushchnost prava. Problemy teoryy y fylosofyy prava* [The Essence of Law]. Mjskva: YKD “Zertsalo-M”, pp. 263–269.
6. Maltsev H. V. (1999). *Ponymanye prava. Podkhody y problemy* [Understanding the Law. Approaches and Problems]. Moskva, 419 p.
7. Nastasiak I. Iu. (2008). *Sotsiolohiia prava* [Sociology of Law]: navch. posib. Lviv, 196 p.
8. Slyvka S. S., Hryshchuk O. V., Harasymiv T. Z. ta in. (2010). *Problemy pravovidomosti osoby* [Problems of Legal Consciousness of the Person]: navch. Posib / za red. O. M. Balynskoi. Lviv: LvDUVS, 508 p.
9. Rabinovych P. M. (2001). *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy* [Fundamentals of the General Theory of Law and the State]: navch. posib. vyd. 5-e, zi zminamy Kyiv: Atika, 176 p.
10. Ehrlich E. (1913). *Grundiegunug der Soziologie des Rechts* [Foundation of the Sociology of Law]. Munchen und Leipzig. Vorrede, 302 p.

Дата надходження: 28.06.2021 р.

Olha Kolych

Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Lviv Polytechnic National University

Candidate of Jurispondence,

Associate Professor of the Department and Philosophy of Law,
Constitutional and International law,

Kolycholha@i.ua,

ORCID ID: 0000-0002-6772-4877,

Researcher ID: V-9745-2017

LEGISLATION: PHILOSOPHICAL AND SOCIOLOGICAL CHARACTERISTICS

The article analyzes the concept of lawmaking as a complex set of various elements (implementation of state will and legal norms; state sanctioning of human behavior; direct formation of new norms by competent law-making bodies). It is noted that modern understanding of lawmaking is

based on the ideas of identity can be divided into three areas: natural law, positive law, legal and sociological. Representatives of positivism understand law as a product of the state; proponents of natural law concept – as a form of consciousness, a universal controller, based on a system of common values regulatory guidelines that exist in society and nature, and which serve as a criterion of justice and legal rights; representatives of the sociological approach believe that the existence of law is possible, but not in the form of simple texts of law that operate without awareness, and not as legal knowledge and ideas that are diverse and ineffective, but as an order of social relations in human behavior and actions. The author notes that the essence of law and law-making can be most fully revealed by combining sociological and natural-legal approaches. Norms of positive law should serve as a tool to ensure the rules of natural law, which are adjusted to social realities. Emphasis is placed on the fact that the current period of Ukraine's development is characterized by the search for effective models of building the rule of law, which requires the involvement of a new style of scientific and legal thinking, which should be a philosophical and sociological approach. Although law is a social phenomenon, it cannot but have a natural basis. The inadequacy of the reflection of natural law in the positive will result in distortion of law, deformation of its essence and purpose. It is emphasized that the legislator has a task to consolidate the norms of natural law in the positive in accordance with the realities of a particular historical stage of development of society. That is, the law of each state is also determined by its legal and social culture. The higher the level of social and legal culture in a given state, the more developed the law.

Key words: lawmaking; natural law; philosophical and sociological approach.